

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 2 Haziran 2025

Volume: 8, Issue: 2 June 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1698428

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
13/05/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
13/06/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
30/06/2024

ARUZ VEZNİNİN TÜRKÇE KELİMELERDEKİ ÜNLÜLERİN GÖSTERİLME BİÇİMLERİNE ETKİSİ: GARİB-NÂME ÜSTÜNDE BİR DEĞERLENDİRME

The Effect of Aruz on The Representation of Vowels in Turkish Words: An Evaluation on Garib-nâme

Salih ARAĞAN

Yüksek Lisans Öğr., Türk Dili ABD., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
saliharagan02@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-0357-8809>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under CC BY-NC 4.0 licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Ağan, Salih (2025). "Aruz Vezninin Türkçe Kelimelerdeki Ünlülerin Gösterilme Biçimlerine Etkisi: Garib-nâme Üstünde Bir Değerlendirme", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (2), (Haziran 2025), s. 327-345, doi: 10.58659/estad.1698428

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2 Haziran/June 2025 s. 327-345

ÖZET

Arap edebiyatı içerisinde ortaya çıkan aruz vezni, Fars edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir. Türkçe ek ve kelimelerin, Türk edebiyatı için henüz yabancı ve yeni bir ölçü şekli olan bu vezne uygulanmasında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkçe ek ve kelimelerin ünlülerinin aruz vezninde açık ve kapalı heceye denk gelen yerlerdeki gösterilme biçimi bu sorunlardan birisidir.

Bu sorun; Türkçe ek ve kelimelerin ünlülerinin açık heceye denk gelen yerlerde harekeyle, kapalı heceye denk gelen yerlerde hareke + med harfleri [elif (ل), vav (و) ve ye (ي)] veya yalnızca med harfleri ile gösterilmesiyle çözülmeye çalışılmıştır. Türkçe ek ve kelimelerin ünlülerinin; kapalı heceye denk geldiği yerde med harfleriyle, açık heceye denk geldiği yerde harekeyle gösterilmesi prensibine dayanan bu çözüm yöntemi; Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçe ek ve kelimelerin farklı imlaya sahip olması sayesinde başarılı olmuştur.

Bu çalışmada; Eski Anadolu Türkçesi dönemi manzum eserlerinden birisi olan *Garîb-nâme*'deki kelimelerin farklı şekilde yazılmalarının Türkçenin aruz veznine uydurulma çabalarından kaynaklanmış olabileceği deniz, kamu, tolu, toprak, kapu, üküş, tamu, iş, kılavuz ve yoldaş kelimelerinin imlalarının aruz vezniyle olan ilişkisinden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Kelimeler ayrı ayrı alt başlıklar hâlinde ele alınarak farklı yazımlarının sebepleri açıklanmıştır. Her bir kelimenin farklı yazımlarının sıklığı tabloda gösterilmiştir. İncelenen kelimelerin *Garîb-nâme* için standart olan şekli, imlaların kullanım sıklığından hareketle tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aruz vezni, *Garîb-nâme*, Eski Anadolu Türkçesi, Aruz uygulamaları, Aruz imlası.

ABSTRACT

The aruz meter, which originated in Arabic literature, was transferred from Persian literature to Turkish literature. Some problems have arisen with the application of Turkish suffixes and words to this meter, which is a new and foreign form of meter for Turkish literature. One of these problems is how to represent the vowels of Turkish suffixes and words in open and closed syllables.

This problem was tried to be solved by representing the vowels of Turkish suffixes and words in open syllables with gestures, and in closed syllables with gesture + med letters [elif (ل), vav (و) and ye (ي)] or only with med letters. This method, based on representing vowels with med letters in closed syllables and with gestures in open syllables, was successful thanks to the different orthographies of Turkish suffixes and words in the Old Anatolian Turkish period.

In this study, it has been tried to determine whether the different spellings of the words in *Garîb-nâme*, one of the verse works of the Old Anatolian Turkish period, may have resulted from the efforts to adapt Turkish to the aruz meter, based on the

relationship between the spellings of the words deñiz, kamu, tolu, toprak, kapu, ùkùş, tamu, iş, kulavuz and yoldaş with the aruz meter. Each word is examined under different subheadings and the reason for their different spellings is explained. A table illustrates the different spellings, and the standard form of each word is determined based on the most commonly attested variant.

Keywords: Aruz meter, Garîb-nâme, Old Anatolian Turkish, Aruz applications, Aruz spelling.

GİRİŞ

Arap dilinde hece sonlarındaki harflerin harekeli ve sakin oluşuna dayanan aruz vezni, Arap edebiyatı içerisinde doğmuştur (İpekten, 2018: 131). Türk edebiyatına İran edebiyatı kanalıyla geçmiştir (İpekten, 2018: 140). Türk edebiyatı için yeni bir vezin olan aruz vezninin Türkçeye uydurulması sırasında Türkçe ek ve kelimelerin ünlülerinin gösteriminde bir karışıklık meydana gelmiştir. Arap harfli metinlerde Türkçe kelimelerin ünlüleri bazen hareke işaretleri bazen de hurûf-ı med (elif, vav, ye) ile gösterilir (Duman, 2000: 20; Özkan, 1995: 85). Manzum metinlerde; Türkçe ek veya kelimelerin ünlüleri; kapalı (uzun) heceye denk gelen yerlerde hurûf-ı medle, açık (kısa) heceye denk gelen yerlerde ise hareke işaretleriyle gösterilmiştir (Özkan, 1995: 85).

Tarlan, 1935'te yayımlanan “Bir İmlâ Hususiyeti” adlı çalışmasında Şeyhî ve Ahmedi dîvânından seçtiği beyitler üzerinden konuyu örnekendirerek açıklamış; Türkçe kelimelerin ünlülerinin uzun heceye denk gelen yerlerde sesli harflerle [elif (ل), vav (و) ve ye (ي)] gösterildiğini, kısa heceye denk gelen yerlerde ise bu sesli harflerin kullanılmadığını tespit etmiştir. Tarlan, Şeyhî ve Ahmedi dîvânlarında Türkçe kelimelerin imlasında sesli harflerin yazılışlarının düzenli olarak kullanılmamasına dikkat çekmiştir (1935: 229). *Şeyhî Dîvânı*'ndan örnek olarak gösterdiği bir beyitte geçen “rahmetü” ve “satvetü” kelimelerinin -tü hecelerinin uzun heceye denk gelmesinden dolayı sesli harfle gösterildiğini belirtmiştir (Tarlan, 1935: 229). Harekeli bir eser olan *Ahmedi Dîvânı*'nda ünlülerin kısa heceye denk geldiği yerlerde harekeyle, uzun heceye denk geldiği yerlerde sesli harf ve harekeyle gösterildiğini beyitler üzerinden açıklamıştır (Tarlan, 1935: 231).

Klasik şiirin kulağın yanında göze de hitap ettiğini belirten Pala, bunun sonucu olarak Türkçe kelimelerin uzun heceye denk gelen yerlerinde “artı harf” olarak tanımladığı elif, vav, ye ve güzel he seslerinin kullanıldığını ifade eder (2000: 108-109). Klasik şairler arasında bu tür uygulamaların bir aruz hatası olarak görülmediğini, aruzu Türkçeye uydurma çabası olarak görüldüğünü söyler (Pala, 2000: 110).

Ahmed-i Ridvan Dîvânı'nda vezin-ımla ilişkisini inceleyen Çeltik, vezin gereği ımlada yapılan değişikliklerin şair tarafından bizzat yapılmış olma ihtimalinden söz eder (2008: 145). Kelimelerin asli şekillerinin vezne uydurulması için kısa hecelerinin uzun yazılmasına dikkati çeker (Çeltik, 2008: 145). “Gibi” ve “bigi” kelimelerinin ilk ünlülerinin uzun okunacağına ye ile, kısa okunacağına ye olmadan yazıldığını örneklerle gösterir (Çeltik, 2008: 150-151). “Esirgemez”, “karanuluk”, “gicelere”, “senünile”, “nice”, “eyleye”, “düşeli”, “kara” kelimelerinin uzun okunacağı durumlarda elif ile yazıldığından bahseder (Çeltik, 2008: 151-153). “Bana” ve “sana” kelimelerinin uzun veya kısa okunacağı zamanlarda ilk ünlülerinin elifle veya elifsiz; son ünlülerinin elifle veya güzel he ile yazıldığına değinir (Çeltik, 2008: 153). Metinlerdeki farklı yazımların aruz vezninden dolayı olduğunu, birden çok ımlaya sahip kelimelerin yanlış yazılmadığını öne sürer (Çeltik, 2008: 155-156).

Kılıç; Türkçe kelimelerin, özellikle ünlüleri açısından, aruz kalıplarına göre yazılması olayına aruz ımlası adını verir (2008: 472). İmlayı nazım ımlası ve nesir ımlası olarak ikiye ayırır ve nazım ımlasını coğrafi olarak Doğu ımlası ve Batı ımlası olarak, tarihsel olarak da Eski Anadolu Türkçesi ımlası (15. yüzyıla kadar), geçiş dönemi ımlası (15. yüzyıldan 17. yüzyılın başına kadar) ve klasik dönem ımlası (17. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonlarına kadar) olarak tasnif eder (Kılıç, 2008: 473-474). Aruz ımlası içerisinde Türkçe kelimelerin tek hecelilerinin en fazla iki, iki hecelilerin ise en fazla dört farklı şekilde yazılabileceğinden söz eder (Kılıç, 2008: 475). “Kara”, “sana”, “dağı” gibi kelimelerinin aruz ımlası içindeki şekillerini örnek olarak verir (Kılıç, 2008: 475-478). Müstensih hatalarının sadece kelimeler üzerinde yaptıkları hataya göre değil, aruz ımlasını uygulamadaki başarılarına göre de değerlendirilebileceğini ifade eder (Kılıç, 2008: 486).

Argunşah ve Kocaoğlu (2025), Eski Anadolu Türkçesi döneminden seçtikleri eserler üzerinde aruz vezninin a/e ünlülerinin yazımına etkisini örneklerle incelemişlerdir. /e/ ünlüsünün açık heceye denk gelen yerlerde kelime başında elif + üstün, kelime içinde üstün ve kelime sonunda üstün ile; kapalı heceye denk gelen yerlerde medli elif, medli elif + üstün ile gösterildiği sonucuna varmışlardır (Argunşah ve Kocaoğlu, 2025: 17). /a/ ünlüsünün açık heceye denk gelen yerlerde kelime başında elif + üstün, kelime içinde üstün ve kelime sonunda üstün, he + üstün ile; kapalı heceye denk gelen yerlerde medli elif, medli elif + çeker üstün ile gösterildiğini tespit etmişlerdir (Argunşah ve Kocaoğlu, 2025: 18).

Kaplan; Fuzûlî ile Bâkî'nin dîvânlarındaki aruz uygulamalarını incelediği çalışmasında; Türkçe kelimelerin ünlülerinin vezne uydurulmak için yapılmış

olan imaleleri, vezin gereği yapılan ahenksiz kelimeler ve ahenk gereği yapılan kelimeler şeklinde ikiye ayırmıştır (2017: 397). Fuzûlî'nin 162 farklı Türkçe kelime 1147 imale; Bâkî'nin 224 farklı Türkçe kelime 1745 imale yaptığını saptamıştır (Kaplan, 2017: 402). İmalelerin yalnızca Türkçe kelimelerde değil yapım ve çekim eklerinde de yapıldığını tespit etmiştir. (2017: 408).

Bu çalışmada aruz vezninin Türkçe kelimelerin ünlülerinin gösterilme biçimlerine etkisi, 14. yüzyılın ve Türk edebiyatının önemli eserleri arasında yer alan *Garîb-nâme* (Yavuz, 2000)'de incelenmiştir. Çalışmanın hacminin artmaması için incelenecek olan kelimeler kullanım sıklığı çok olan kelimelerden iş, kamu, toprak, yoldaş ve deniz; kullanım sıklığı az olan kelimelerden kapu, tolu, tamu, üküş ve kulavuz kelimeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu kelimelerin seçilmesinde ünlülerinin açık hecelerde üstün, esre ve ötre; kapalı hecelerde elif harfi + üstün, ye harfi + esre ve vav harfi + ötre ile gösteriliyor olması ve imale, ulama ve zihaf uygulamalarında müellif veya müstensihnin yapmış oldukları vezin tasarruflarının net bir şekilde tespit ediliyor olması etkili olmuştur. Tespit edilen şekiller vezne uyup uymamalarına göre tabloda gösterilmiştir.

GARÎB-NÂME'DEKİ ARUZ TASARRUFLARINA ÖRNEK TÜRKÇE KELİMELELER

1. Deniz

Kaynaklarda Türkçe kökenli olduğu ifade edilen (Eren, 2020: 135; Tietze, 2016a: 361; Clauson, 1972: 527) deniz kelimesinin, *Garîb-nâme*'de dört farklı şekli görülür. İki heceden oluşan kelimenin ilk hecesi açık, ikinci hecesi kapalıdır. Kullanıldığı yerlerde ilk hecesi kapalı heceye denk geliyorsa ünlüsü elif harfi + üstün ile, açık heceye denk geliyorsa yalnızca üstünle gösterilmiştir. İkinci hecesi ünlüyle başlayan ek aldığında veya kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında kapalı heceye denk geliyorsa ünlüsü ye + esreyle, açık heceye denk geliyorsa yalnızca esreyle gösterilmiştir.

دَنَز şekli; ilk hecenin açık, ikinci hecenin kapalı veya ünlüyle başlayan bir ek alarak açık hece durumuna gelip açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Bu şekil üç yerde ["Ol deniz içre-durur seyrânları", "Pes deniz ehli denizde yaraşur" (Yavuz, 2000: 173), "Mevc ü kıatre çün deniz oldu yine" (Yavuz, 2000: 461)] kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında vezin hatasına yol açacağından dolayı ulama yapılmayacağını gösterir.

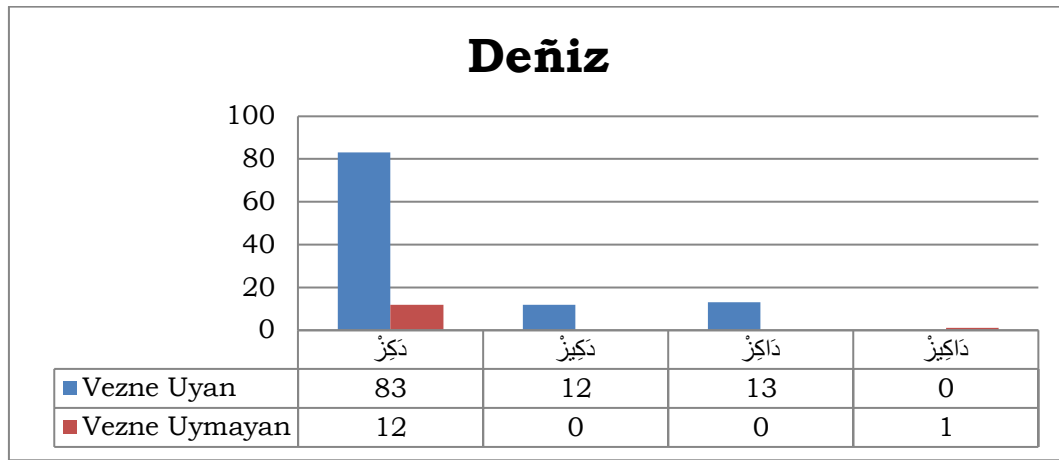
دَنَز şekli; ilk hecesi açık, ikinci hecesi ünlüyle başlayan bir ek alıp, açık hece durumuna gelerek kapalı heceye denk gelen yerlerde kullanılmıştır.

دَاكِرْ şekli; ilk hecenin kapalı heceye, ikinci hecenin kapalı veya ulama yapılacağına ya da kendisinden sonra ünlüyle başlayan bir ek alıp hece açıldığında açık heceye denk gelen yerlerde kullanılmıştır.

دَاكِرْ şeklinin kullanımı vezin hatasına yol açmıştır. Bu imlada, tüm ünlülerinin gösterilmiş olması bakımından Eski Uygur imla geleneğinin etkisi görülür.

Tablo 1’de bu dört farklı şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 1. Deñiz kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

2. Kamu

Türkçeye Orta Farsçadan giren bir kelime olduğu ifade edilen (Gabain, 2007: 44; Clauson, 1972: 627) kamu kelimesini, Eski Türkçe olarak kaydeden çalışmalar da vardır (Tietze, 2016b: 90; Gülensoy, 2007: 457). İki açık heceden oluşan kamu kelimesi, *Garīb-nâme*’de üç farklı imlaya sahiptir. İlk hecenin ünlüsü kapalı heceye denk geldiği yerlerde elif + üstünle, açık heceye denk geldiği yerlerde yalnızca üstünle gösterilmiştir. İkinci hecenin ünlüsü uzun heceye denk geldiği yerlerde vav harfi + ötreyle, kısa heceye denk geldiği yerlerde ötre ile gösterilmiştir.

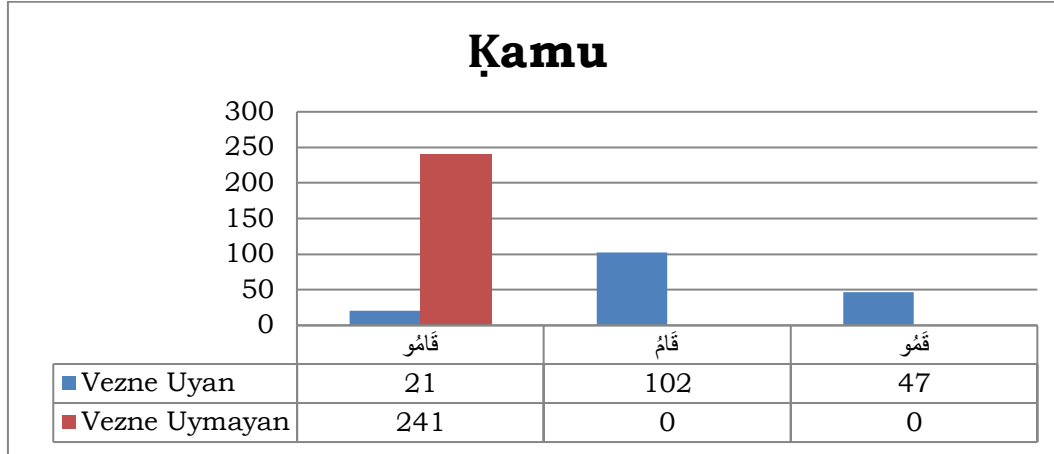
قَامُو şekli, hem ilk hecenin hem ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

قَام şekli; ilk hecenin kapalı, ikinci hecenin açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

قَمُو şekli; ilk hecenin açık, ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

Tablo 2’de bu üç farklı şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 2. Kamu kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

3. Tolu

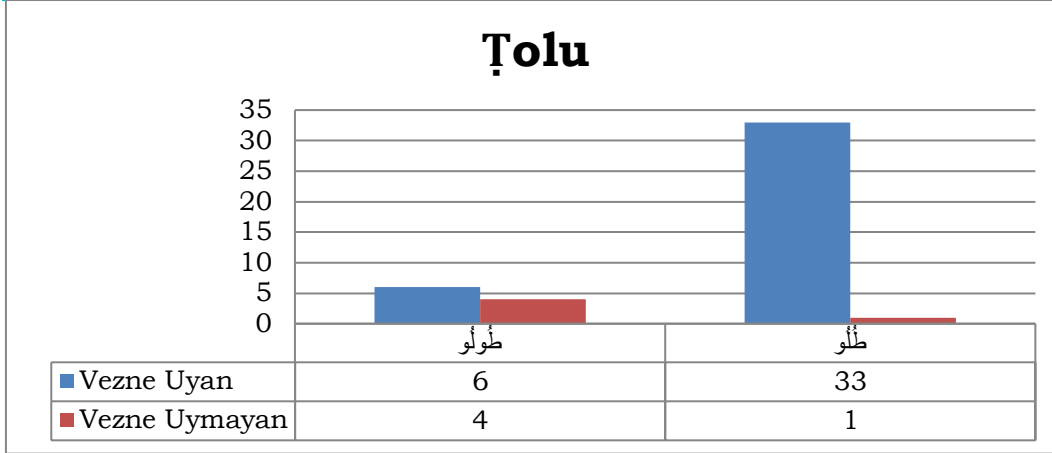
Tol- fiiline -u fiilden isim yapma eki getirilerek oluşturulan tolu kelimesinin *Garīb-nâme*’de iki farklı imlası görülür. İki açık heceden oluşan tolu kelimesinin ikinci hecesi daima vav + ötre ile yazılmıştır. İlk hecenin ünlüsü kapalı heceye denk gelen yerlerde vav + ötreyle, kısa heceye denk gelen yerlerde ise yalnızca ötre ile gösterilmiştir.

طُولُو şekli, hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

طَلُو şekli; ilk hecenin açık, ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

Tablo 3’te bu iki şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 3. Tolu kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

4. Ṭopraq

Kaynaklarda Türkçe kökenli olarak ifade edilen (Clauson, 1972: 433; Eren, 2020: 518) toprak kelimesinin *Garīb-nâme*'de dört farklı yazımını görüyoruz. İki kapalı heceden oluşan toprak kelimesinin ilk ünlüsü daima ötre ile gösterilmiştir. İkinci ünlüsünün ve son ünsüzünün gösteriminde durum biraz daha karmaşıktır. Ṭopraq kelimesi kendisinden sonra gelen kelimeye ulandığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında sondaki /k/ sesi tonlulaşarak /ğ/ sesine dönüşür¹. İkinci hecenin ünlüsü kapalı heceye denk gelen yerlerde elif harfi + üstünle, kısa heceye denk gelen yerlerde yalnızca üstünle gösterilir.

طُپْرَقْ şekli, hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılır. Bu şeklin vezne uymayan durumlarda kullanılması ["İlk foğullık toprak eyler ortada" (Yavuz, 2000: 505), "Ṭopraq eyle yüzüni ol erene" (Yavuz, 2000: 721), "Ṭopraq oldı şü gerek kim bitüre" (Yavuz, 2000: 759), "Ṭopraq olur yine yire dökilür" (Yavuz, 2000: 139), "Ol ulular ayağında toprak ol" (Yavuz, 2000: 917)]; kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapılarak, kapalı olan ikinci hecesinin açılarak açık heceye denk gelmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu durumda bir yanlışlıktan söz edilemez. Fakat toprak kelimesinin ünlüyle başlayan bir ek alarak veya kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapılarak kapalı olan ikinci hecenin açılacağını göstermek için طُپْرَغْ şeklinin standartlaşmış olması nedeniyle burada bir yanlışlık olduğu kabul edilmiştir. Bu durumda طُپْرَقْ şeklinin yalnızca kapalı hecelere denk gelen yerlerde kullanımı vezin gereği doğru bir kullanılış olarak kabul edilmiştir.

¹ Bu çalışmada yalnızca hurûf-ı medlerin[elif(ı), ye (ی) ve vav (و)] vezin gereği Türkçe kelimeler için de kullanılması sonucunda ortaya çıkan standartsızlıklar ele alındığı için vezin etkisiyle gerçekleşen /k/ > /ğ/ tonlulaşma olayına bu kelime dışında değinilmemiştir.

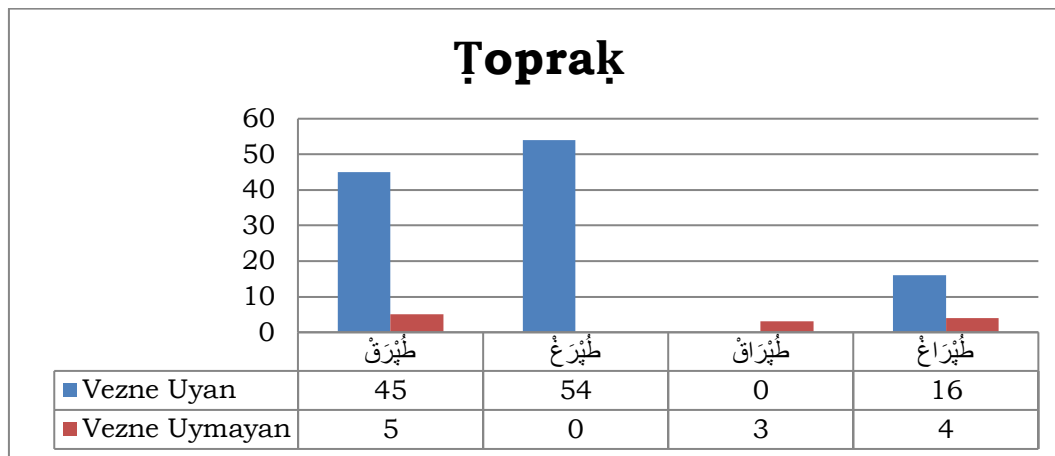
طُپْرَاقْ şekli, ilk hecenin kapalı, ikinci hecenin ünlüyle başlayan bir ek alarak veya kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapılarak açılması durumunda açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

طُپْرَاقْ şekli, hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Kapalı hece durumundayken uzun heceye denk gelen yerde رَقْ yazımının standart olarak kabul edilmiş olmasından dolayı طُپْرَاقْ şeklinin üç yerde kapalı hece durumunda uzun heceye denk gelen yerlerdeki kullanımı [“Anı toprağdan u şudan eyledi” (Yavuz, 2000: 843), “Yoğsa şöyle hōr ola toprağda ol” (Yavuz, 2000: 957), “Nitekim toprağ içinden cevheri” (Yavuz, 2000: 207)] hatalı olarak değerlendirilmiştir.

طُپْرَاقْ şekli; ilk hecenin kapalı, ikinci hecenin kendinden sonra gelen kelimeye ulama yapılarak veya ünlüyle başlayan bir ek alarak açılması durumunda kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. طُپْرَاقْ şeklinin üç yerde ulamadan [“Toprağ olmadın ho külli yoğ-ıduğ” (Yavuz, 2000: 29), “Toprağ eyle ayağında yüzüni” (Yavuz, 2000: 43), “Ayağında toprağ olsun yüzümüz” (Yavuz, 2000: 263)], bir yerde ünlüyle başlayan bir ek almasından [“Çün Çalap ol toprağa kıldı nazar” (Yavuz, 2000: 41)] dolayı vezin hatasına neden olması ve iki yerde ünsüzle başlayan bir ek almış olması [“Kopdı toprağdan oldı ihtiyār” (Yavuz, 2000: 873), “Ayırup toprağdan adın döndüren” (Yavuz, 2000: 195)]; طُپْرَاقْ şeklinin ikinci ünlüsünün elif + üstün ile gösterilmesine gerek olmadığı hâlde kullanılması bu iki şeklin aslı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4’te bu dört şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 4. Toprak kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

5. Kapu

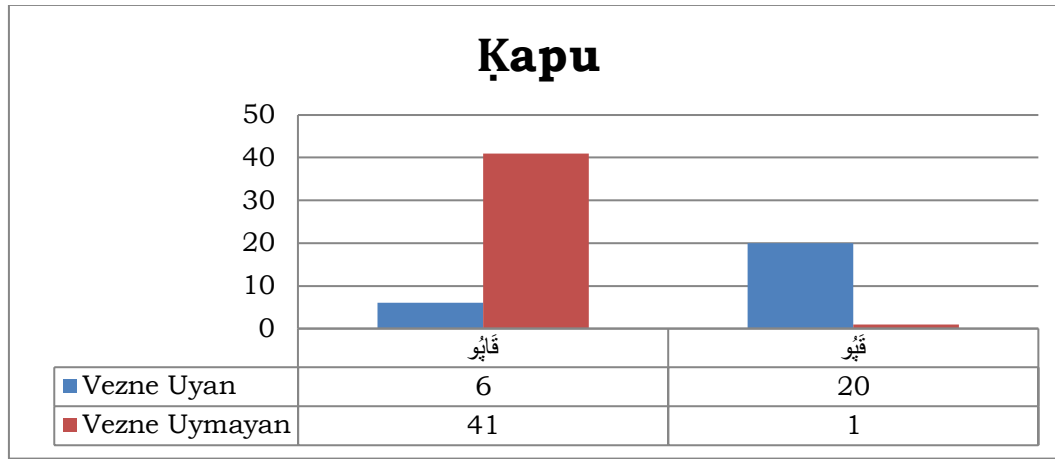
Kaynaklarda Türkçe olarak (Eren, 2020: 258; Clauson, 1972: 583) bahsedilen kapu kelimesinin *Garīb-nâme*'de iki farklı yazımı görülür. İki açık heceden oluşan kapu kelimesinin ikinci ünlüsü daima vav + ötre ile gösterilir.

قَپُو şekli, ilk hecenin açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

قَپُو şekli, hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

Tablo 5'te bu iki şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 5. Kapu kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

6. Üküş

Ük- fiiline -(ü)ş fiilden isim yapma eki getirilerek meydana gelen (Taş, 2020: 172; Clauson, 1972: 118) üküş kelimesi, *Garīb-nâme*'de iki farklı imlaya sahiptir. İlk hecesi açık, ikinci hecesi kapalı olan üküş kelimesinin ikinci ünlüsü daima ötre ile gösterilmiştir.

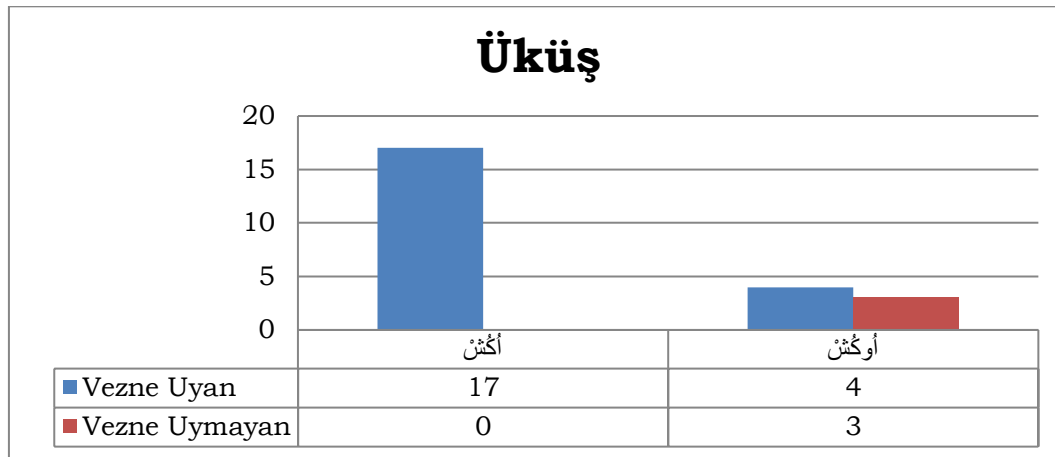
أُكُش şekli; ilk hecenin açık, ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Bu şeklin kullanıldığı yerlerde ikinci hece hep kapalıdır.

أوكُش şekli; ilk hecenin kapalı, ikinci hecenin kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Bu şeklin hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı olduğu yerde de ["Cân-ıla ten hikmeti üküş-durur" (Yavuz, 2000: 161)] kullanıldığı görülür. Bu şekil bir yerde ["Raḥmetüñ çok faẓluñ üküş iy Kerim" (Yavuz, 2000: 903)] kendisinden sonra gelen kelimeye ulanmazsa vezin hatasına yol açmamış olacaktı. Fakat üküş kelimesinin ikinci

ünlüsünün ulama yapıldığında ötre ile gösterilmesi doğru bir kullanım olarak kabul edildiği için ulama yapılmadan ikinci ünlünün ötreyle gösterilmesi bir hata olarak değerlendirilmiştir. Vezne uymayan diğer iki örnekte de [“Cānlara kıldı üküş ihsānları” (Yavuz, 2000: 173), “Oğradum geçdüm üküş yokuş iniş” (Yavuz, 2000: 433)] açık heceye denk gelen ilk hecelerin ötre yerine vav + ötre ile kapalı bir şekilde gösterilişi vezin hatasına neden olmaktadır. Üküş kelimesinin yazımları ikinci hecenin (كُنْ) imlasının standartlaştığını göstermektedir.

Tablo 6’da bu iki şeklin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 6. Üküş kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

7. Tāmu

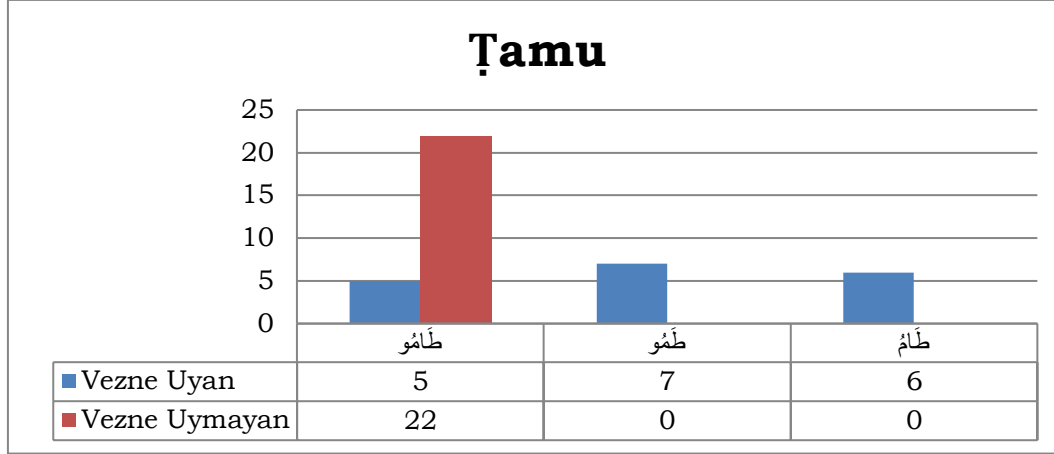
Kaynaklarda kökeni hakkında Soğdca (Clauson, 1972: 503; Gülensoy, 2007: 855) ve Türkçe (Ata, 2019: 193) olduğu iddia edilen tāmu kelimesi *Garīb-nāme*’de üç farklı şekilde yazılmıştır.

طَـمُو şekli, hem ilk hecenin hem de ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

طُـمُو şekli; ilk hecenin açık, ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

طَـمُ şekli; ilk hecenin kapalı, ikinci hecenin açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

Tablo 7’de bu şekillerin vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 7. Tāmu kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

8. İş

Kaynaklarda Türkçe kökenli olduğu belirtilen (Clauson, 1972: 254; Gülensoy, 2007: 440) iş kelimesi, *Garīb-nāme*'de dört farklı yazıma sahiptir. Kapalı tek heceli olan iş kelimesi, kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında ünlüsü esre ile veya ye + esre ile gösterilir.

إش şekli; kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında kapalı olan hecesi açılarak, ünlüsünün açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapılacağını göstermek için kullanımı standartlaşmış olan bu şeklin, 28 örnekte ulama yapılmadığı hâlde kullanılması yanlış olarak değerlendirilmiştir. Kendinden sonraki kelimeye ulama yapılmadığında veya ünsüzle başlayan bir ek aldığında ve kapalı hece durumunda bu şeklin kullanımı doğru bir kullanım kabul edilmiştir.

إش şekli², إش yazımının varyasyonudur.

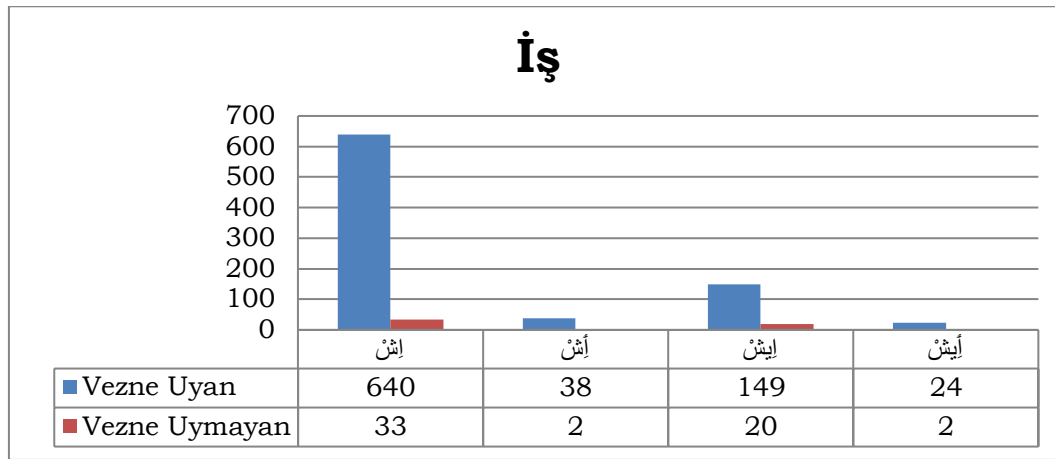
إيش şekli; kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında hecesi açılarak ünlüsünün kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. İş kelimesinin kapalı şekli için إش yazımı standart kabul edildiği için, إيش şeklinin on bir örnekte kapalı heceye denk gelen yerde kullanılmış olması hatalı kullanım olarak değerlendirilmiştir.

² Bu çalışmada yalnızca hurûf-ı medlerin [elif(İ)], ye (ی) ve vav (و) vezin gereği Türkçe kelimeler için de kullanılması sonucunda ortaya çıkan standartsızlıklar ele alındığı için kelime başında hemzeli elif (İ) ve elif (I) harflerinin kullanıma nedenlerinden bahsedilmeyecektir.

ایش şekli, ایش yazımının varyasyonudur. İş kelimesi yalnızca bir yerde [“Her biri hoşnûd u râzî işine” (Yavuz, 2000: 213)] ایش olarak yazılmıştır. Bu kullanım vezin hatasına yol açmıştır.

Tablo 8’de iş kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 8. İş kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

9. Kulavuz

Kaynaklarda alıntı bir kelime olduğu ifade edilen (Clauson, 1972: 617; Doerfer, 1967: 491) fakat zaman içerisinde halka mâl olarak Türkçeleşmiş olan kulavuz kelimesinin *Garîb-nâme*’de üç farklı yazımı görülür. Kulavuz kelimesi, iki açık bir kapalı heceden oluşur. Kelimenin son hecesi olan -vuz hecesinin yazımı -وُ- olarak kalıplaşmıştır. Kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında veya yapılmadığında ve ünlüyle veya ünsüzle başlayan bir ek aldığında son hece daima -وُ- olarak yazılmıştır. Bu kelimenin imla standardının bozulmasına birinci ve ikinci hecedeki ünlülerinin gösterimindeki uygulamalar yol açmaktadır. Bu yüzden bu kelimenin birinci ve ikinci hecelerindeki ünlülerin nasıl gösterildiği açıklanmıştır.

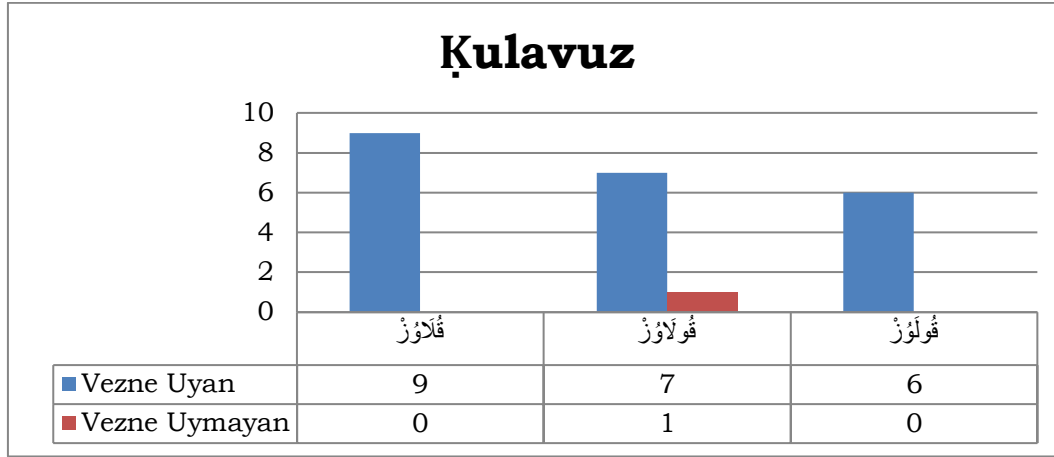
فُلَاوُز şekli; birinci hecenin açık, ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

فُولَاوُز şekli; birinci ve ikinci hecenin kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Bu şeklin kullanımı yalnızca bir yerde ikinci hecenin açık heceye denk gelmesi nedeniyle vezin hatasına yol açmıştır.

فُولُوز şekli; birinci hecenin kapalı, ikinci hecenin açık heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır.

Tablo 9'da kılavuz kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 9. Kılavuz kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

10. Yoldaş

Yol kelimesine +daş isimden isim yapma eki getirilmesiyle meydana gelen yoldaş kelimesi, *Garīb-nâme*'de dört farklı şekilde yazıldığı görülür. Yoldaş kelimesi iki kapalı heceden oluşur. Yoldaş kelimesinin ilk hecesinin kapalı olmasından dolayı yalnızca ikinci hecedeki ünlülerinin gösterimindeki değişiklikler ve bunların sebepleri incelenmiştir.

يُلْدَاشْ şekli; ikinci hecenin kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında açılarak uzun heceye denk geldiği yerlerde ve kapalı hece durumunda olduğu yerlerde kullanılır.

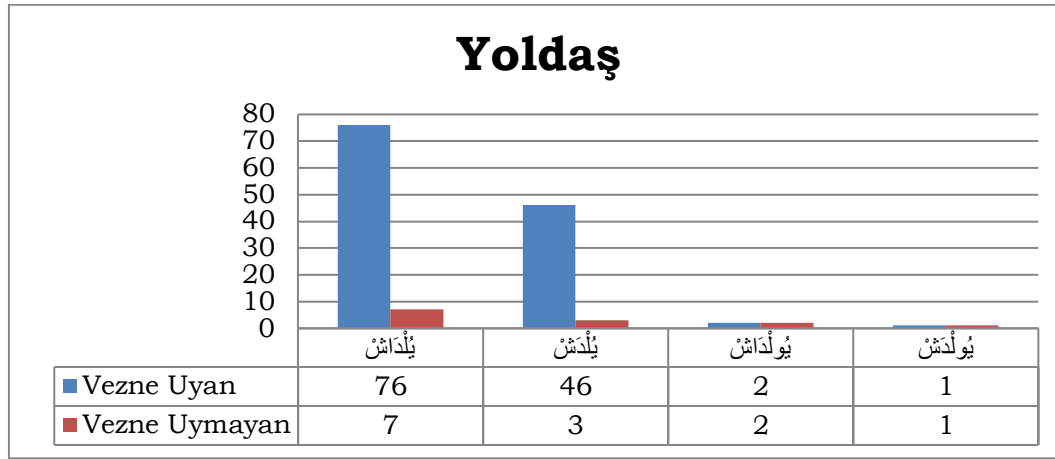
يُلْدَاشْ şekli; ikinci hecenin kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında kullanılır. İkinci hece kapalı olduğunda kullanılan standart şeklin -دَاشْ olması nedeniyle يُلْدَاشْ şeklinin ikinci hecenin kapalı olduğu iki yerde kullanılması hatalı olarak değerlendirilmiştir. Bir yerde de ulama yapılmadığı hâlde bu şeklin kullanılmış olması hatalı olarak kabul edilmiştir.

يُولْدَاشْ şekli; ikinci hecenin kendisinden sonraki kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında açık hece durumuna gelerek son hece ünlüsünün kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılır.

يُولَدَشْ şekli, ikinci hecenin kendisinden sonra gelen kelimeye ulama yapıldığında veya ünlüyle başlayan bir ek aldığında açık heceye denk gelen yerlerde kullanılır. Yoldaş kelimesinin ilk ünlüsü bazen vav + ötre bazen yalnızca ötre ile gösterilmiştir. İlk hece ünlüsünün ötre ile gösterilme sıklığının vav + ötre ile gösterilme sıklığından daha fazla olması, -يُولَدَشْ > -يُولَدَشْ değişiminin olduğunu göstermektedir.

Tablo 10'da yoldaş kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 10. Yoldaş kelimesinin farklı yazımlarının vezne uyumları ve sıklık oranları.

SONUÇ

Bu çalışmada; 14. yüzyıl eserlerinden olan *Garib-nâme*'de Türkçe deniz, kamu, tolu, toprak, kapu, üküş, tamu, iş, kulavuz ve yoldaş kelimelerinin vezne uyarlanma çabasından kaynaklanan farklı yazımları incelenmiştir.

Dört farklı imlaya sahip olan deniz kelimesi *Garib-nâme*'de toplam 121 defa geçer. دَنَزْ şekli metinde 95 defa kullanılmıştır. Bu imla kullanıldığı yerlerin 83'ünde vezne uygun olarak kullanılırken 12'sinde vezin hatasına yol açmıştır. دَنَزْ şekli metinde 12 defa geçer. Bu kullanımların hepsi vezne uygundur. دَنَزْ şekli metinde 13 defa geçer. Tüm kullanımları vezne uygundur. دَنَزْ şekli metinde bir defa geçer. Vezin hatasına da yol açan bu şekil, Eski Uygur imla geleneğini yansıtır. Diğer şekillere göre hem daha sık kullanılmasından hem de vezin hatasına yol açan kullanımlarının sıklığından hareketle deniz kelimesinin standart yazımının “دَنَزْ” olduğu tespit edilmiştir.

Üç farklı imlaya sahip olan kamu kelimesi *Garîb-nâme*'de toplam 411 defa geçer. قَامُو şekli metinde 262 defa geçer. Bu imlanın 21'i vezne uygun olarak kullanılırken 241'i vezin hatasına yol açmıştır. قَامُ şekli metinde 102 defa geçer. Tüm kullanımları vezne uygundur. قَمُو şekli metinde 47 defa geçer. Kullanıldığı her yerde vezne uygundur. Kullanım sıklığının çokluğu ve vezne uymadığı hâlde bu şeklin tercih edilmesinden hareketle kamu kelimesinin standart yazımının "قَامُو" olduğu söylenebilir.

İki şekilde yazılan tolu kelimesi *Garîb-nâme*'de 44 defa kullanılmıştır. طُولُو şekli metinde 10 defa geçer. Bu imla kullanıldığı yerlerin altısında vezne uygun olarak kullanılmış, dördünde ise vezin hatasına yol açmıştır. طُوو şekli metinde 34 defa geçer. Yalnızca bir yerde vezin hatasına yol açmıştır. Diğer şekle göre daha az kullanılmış olmasına karşın, vezin hatalarına daha sık yol açmasından dolayı *Garîb-nâme* için tolu kelimesinin standart yazımının "طُولُو" olduğu görülmektedir.

Dört farklı şekilde yazılan toprak kelimesi *Garîb-nâme*'de 127 defa kullanılmıştır. طُبْرُق şekli metinde 50 defa geçer. Bu imlanın kullanılışı beş yerde vezin hatasına yol açmıştır. طُبْرَغ şekli metinde 54 defa geçer. Tüm kullanımları vezne uygundur. طُبْرَاق şekli metinde üç defa geçer. Kullanıldığı yerlerin hepsinde vezin hatasına neden olmuştur. طُبْرَاق şekli metinde 20 defa geçer. Kullanıldığı dört yerde vezin hatasına yol açmıştır. طُبْرَاق şekli, طُبْرَاق şeklinin son hecesinin açılmış hâli; طُبْرَغ şekli de, طُبْرَق şeklinin son hecesinin açılmış hâlidir. Bu durumda toprak kelimesinin طُبْرَاق ve طُبْرُق şeklinde iki imlası olduğu sonucuna ulaşılabilir. Vezin uyumu gibi belirgin bir neden olmaksızın yine de kullanılmış olan طُبْرَاق şeklinin toprak kelimesinin standart yazımı olduğu söylenebilir. Toprak kelimesinin imlasında طُبْرَاق > طُبْرُق değişimi de görülmeye başlanmıştır.

İki farklı şekilde yazılan kapu kelimesi *Garîb-nâme*'de 68 defa kullanılmıştır. قَافُو şekli metinde 47 defa kullanılmıştır. Bu kullanımın 41'i vezin hatasına yol açmıştır. قَافُ şekli metinde 21 defa kullanılmıştır. Bu şeklin kullanımı yalnızca bir yerde vezin hatasına yol açmıştır. Kapu kelimesinin *Garîb-nâme*'deki standart yazımı "قَافُو"dur.

İlk ünlüsünün gösteriminden kaynaklı iki imlaya sahip olan üküş kelimesi *Garîb-nâme*'de 24 defa kullanılmıştır. أُكُش şekli metinde 17 defa kullanılmıştır. Tüm kullanımları vezne uygundur. أُوكُش şekli metinde yedi defa kullanılmış olup bunların dördü vezne uygundur. İlk hecesini vezne uydurma çabasıyla iki farklı şekilde yazılan üküş kelimesinin ilk hecede vezin hatasına sebep olan kullanılışından hareketle *Garîb-nâme* için standart olan yazımın "أوكُش" olduğu görülür.

Üç farklı şekilde yazılan tamu kelimesi *Garîb-nâme*'de 40 defa kullanılmıştır. طَامُو şekli beşi vezne uygun bir şekilde 27 defa kullanılmıştır. طُمُو şekli yedi defa, طَامْ şekli ise altı defa vezne uygun bir şekilde kullanılmıştır. *Garîb-nâme*'de طَامُو şekli, tamu kelimesinin standart yazımıdır.

Dört farklı imlaya sahip olan iş kelimesi *Garîb-nâme*'de 908 defa kullanılmıştır. اِش şekli metinde 673 defa geçer. Bu kullanımların 33'ü vezin hatasına yol açarken 640'ı vezne uygundur. اِش şekli metinde 40 defa kullanılmış olup bunların ikisi vezin hatasına yol açmıştır. اِيش şekli metinde 169 defa geçer. Bu kullanımların 20'si vezin hatasına yol açarken 149'u vezne uygundur. اِيش şekli metinde 24'ü vezne uygun olarak 26 defa kullanılmıştır. İş kelimesinin gösteriminde asıl yazımlar اِش ve اِيش'tir. Diğer iki şekil bu şekillerin varyasyonudur. Metinde yalnızca bir yerde اِيش yazımı da görülür. اِيش şekli, hece açılıp ünlünün kapalı heceye denk geldiği yerlerde kullanılmıştır. Buna göre bu şekil kelimenin vezne uygulanma çabası sonucu ortaya çıkmıştır. *Garîb-nâme*'de iş kelimesinin standart yazımı اِش şeklindedir.

Üç farklı şekilde yazılan kulavuz kelimesi *Garîb-nâme*'de 23 defa kullanılmıştır. قُولَاوُز şekli metinde vezne uygun olarak dokuz defa kullanılmıştır. قُولُوْز şekli metinde sekiz defa kullanılmış olup bunların yedisi vezne uygundur. قُولُوْز şekli metinde vezne uygun olarak altı defa kullanılmıştır. Kulavuz kelimesinin son hecesinin gösterimi قُولُو- olarak standartlaşmıştır. Bir yerde orta hecenin gösteriminden kaynaklanan vezin hatasından hareketle orta hecenin قُولُو- şeklinde kalıplaştığını söyleyebiliriz. İlk hece için standart şeklin, kullanıldığı yerlerden hareketle ihtiyatı bir şekilde قُولُو- olduğunu düşünebiliriz. Sonuç olarak *Garîb-nâme* için kulavuz kelimesinin standart yazımı قُولَاوُز'dur.

Dört farklı imlaya sahip olan yoldaş kelimesi *Garîb-nâme*'de 138 defa kullanılmıştır. يُولَدَاش şekli metinde 83 defa kullanılmıştır. Bu kullanımların yedisi vezin hatasına yol açarken 76'sı vezne uygundur. يُولَدَاش şekli metinde 49 defa kullanılmıştır. Bu kullanımlardan üçü vezin hatasına yol açmıştır. يُولَدَاش şekli metinde dört defa kullanılmış olup bunlardan ikisi vezne uygundur. يُولَدَاش şekli metinde iki defa kullanılmış olup bunun biri vezne uygundur. Birinci hecenin ünlüsünün gösterilmiş olması kelimenin köküyle (yol) olan ilişkisini göstermesi nedeniyle birinci hece ünlüsünün gösterildiği şekiller aslı şekillerdir. İkinci hecenin gösterilmesinde ise دَاش- yazımı standartlaşmıştır. Bu bilgilere dayanarak *Garîb-nâme*'de yoldaş kelimesinin standart yazımının يُولَدَاش şeklinde olduğu ifade edilebilir. Yoldaş kelimesinin imlasında يُولَدَاش > يُولَدَاش değişiminin başlamış olduğu da görülmektedir.

Garîb-nâme'de açık heceye denk gelen ünlüler hareke ile, kapalı heceye denk gelen ünlüler ise hurûf-ı med + hareke ile gösterilmiştir. /a/ ve /e/ sesleri;

açık hecelerde yalnızca üstün ile, kapalı hecelerde ise elif + üstün ile gösterilmiştir. /o/, /u/ ve /ü/ sesleri; açık hecelerde yalnızca ötre ile, kapalı hecelerde vav + ötre ile gösterilmiştir. /i/ sesi; açık hecelerde yalnızca esre ile, kapalı hecelerde ye + esre ile gösterilmiştir. *Garîb-nâme*'de incelenen kelimelerin aruz veznine başarılı bir şekilde uydurulmasında standart dışı yazımlarının etkisinin olduğu görülmüştür. İncelenen kelimelerin aslında bir standart yazımı olduğu, bu kelimelerin vezin gereği farklı şekilde yazıldıkları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

ARGUNŞAH, Mustafa; KOCAOĞLU, Semiha Merve (2025). "Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinde a/e Ünlülerinin Yazımında Aruz Vezninin İmlaya Etkisi", *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 24, s.s.1-21.

ATA, Aysu (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'ân Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar, Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

ÇELTİK, Halil (2008). "Ahmed-i Rıdvân Divânına Göre Eski Harfli Metinlerde Vezin İmlâ İlişkisi", *Turkish Studies*, Cilt: 3, Sayı: 6, s.s.159-172.

DOERFER, Gerhard (1967). *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen, Unter Besonderer Berücksichtigung Älterer Neupersischer Geschichtsquellen, Vor Allem Der Mongolen- Und Timuridenzeit Vol. 3*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.

DUMAN, Musa (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*, İstanbul: R Yayınları.

EREN, Hasan (2020), *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*, (Haz: Şükrü Halûk Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GABAIN, Annemarie Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (2 Cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İPEKTEN, Haluk (2018). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- KAPLAN, Hasan (2018). “Fuzûlî’nin Gazellerinde Aruz Uygulamaları: Fuzûlî’nin Med Kullanımının Bâkî’yle Mukayesesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s.s.837-876.
- KILIÇ, Atabey (2008). “Aruz İmlâsı Üzerine Notlar”, *Turkish Studies*, Cilt: 3, Sayı: 6, s.s.471-487.
- ÖZKAN, Mustafa (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- PALA, İskender (2000). “İmale ile Med Arasında Bir Hata”. *İlmî Araştırmalar*, Sayı: 10, s.s.107-112.
- TARLAN, Ali Nihat (1935). “Bir İmlâ Hususiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 3, s.s.229-232.
- TAŞ, İbrahim (2020). *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TIETZE, Andreas (2016a). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati İkinci Cilt C-E*, Ankara: TÜBA Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2016b). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Dördüncü Cilt K-L*, Ankara: TÜBA Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (2000), *Âşık Paşa, Garib-nâme I (I-II)-II (I-II): Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma*, İstanbul: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.